

Олійник В.Д.

УДК 338.485:332.145

ТЕРИТОРІАЛЬНЕ ПЛАНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

У 2001 році розроблена і затверджена Генеральна схема планування території України [2]. На десятому з'їзді Українського географічного товариства (2008 р.), обговорювалися геоінформаційна і геопланувальна парадигми [2; 9], які актуальні і в даний час. В окремих регіонах країни розробляються планувальні схеми. Концепція геопланування міцно увійшла в методологію та практику сучасної української географії. Донедавна районне планування, як географічна дисципліна, розробляла проектні схеми розселення і розміщення виробництва для відносно невеликих планувальних районів. Геопланування виводить цю проблему на якісно інший рівень - регіонів, країн і континентів [11].

Головним завданням планування території є формування комфортного соціально-природного середовища життєдіяльності людини, максимально можливе збереження природно-ресурсного потенціалу території, безпечно і зручно розселення населення, економічно ефективно та екологічно безпечно розміщення господарської діяльності, забезпечення раціональної коеволюційної, ноосферної взаємодії суспільства і природи [11].

Метою даної публікації є аналіз наукових напрацювань в контексті планування розвитку та управління територіями рекреаційно-туристичного, екологічного призначення.

На даному етапі науково-методологічного вивчення цього питання простежується комплексне бачення планування території, які можна умовно поділити в залежності від їх цільового призначення. В Земельному кадастрі України виділяють дев'ять категорій земель: сільськогосподарського, житлової та громадської забудови, природно-заповідного фонду та землі природоохоронного значення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення, землі лісового, водного фонду, землі промисловості, транспорту, енергетики, оборони та ін. Базовими для розвитку туристичної індустрії є землі рекреаційного призначення; землі природно-заповідного фонду та природоохоронного значення; землі лісового та водного фонду.

До земель рекреаційного призначення належать земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас, земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій, дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів, а також земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших стаціонарних об'єктів рекреаційного призначення.

Землі рекреаційного призначення поділяються на такі, що: призначені для короткочасного відпочинку населення – земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів тощо; призначені для розміщення стаціонарних об'єктів рекреаційного призначення – землі в межах та за межами населених пунктів, на яких розміщуються соціально-культурні, туристичні, туристично-оздоровчі, інші заклади та об'єкти рекреаційного призначення [4].

Залежно від місця розташування землі рекреаційного призначення поділяються на землі, на яких розташовані зони відпочинку населення, об'єкти туризму для проведення спортивних та культурно-розважальних заходів у межах населених пунктів; землі зелених зон і зелених насаджень; землі, на яких розташовані зони відпочинку населення, об'єкти туризму для проведення спортивних заходів за межами населених пунктів. В Україні зосереджені значні оздоровчо-рекреаційні ресурси. Територія оздоровчо-рекреаційної мережі займає близько 7,7 млн. га, що становить 12,7% території України.

Природно-заповідний фонд України включає в себе ряд територій та об'єктів, які мають подвійну задачу – заповідну та рекреаційну. В основному це – національні природні парки (НПП) та регіональні ландшафтні парки (РЛП). Природно-заповідний фонд включає в себе природоохоронні, рекреаційні, культурно-освітні, науково-дослідні установи, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність. Основними їх завданнями є: збереження цінних природних та історико-культурних комплексів та об'єктів; створення умов для ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреації; сприяння екологічній освітньо-виховній роботі. Але рекреаційно-туристичний потенціал цих об'єктів використовується дуже неефективно. Серед значної кількості природоохоронних рекреаційних установ лише одиниці виконують нормально свої функції. Не будемо перераховувати усі причини такої ситуації, назвемо лише одну з них – катастрофічний дефіцит інформації для громадян України та її гостей. Та незначна кількість інформації про НПП та РЛП, що є в

мережі Інтернет, а це найбільше і найстабільніше джерело інформації, ні в якій мірі не задовольняє попит серед населення. Одним із варіантів вирішення проблеми дефіциту інформації може стати інтерактивна кадастрова система. Планувальна схема території для розвитку туризму має враховувати також чинник розвитку промисловості, яка з одного боку може спричинити екологічний дисбаланс території, з іншого – забезпечує туристичну галузь необхідними товарами та послугами [5].

До земель лісового фонду належать землі вкриті ліською рослинністю, а також не вкриті ліською рослинністю, нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства. До земель лісового фонду не належать землі, зайняті: зеленими насадженнями у межах населених пунктів, які не віднесені до категорії лісів; полезахисними лісовими смугами, захисними насадженнями на смугах відводу залізниць, захисними насадженнями на смугах відводу автомобільних доріг, захисними насадженнями на смугах відводу каналів, гідротехнічних споруд та водних об'єктів; окремими деревами і групами дерев, чагарниками на сільськогосподарських угіддях присадибних, дачних і садових ділянках.

Врахування природно-рекреаційного блоку територій неодмінно пов'язане з соціально-економічними та інфраструктурними ресурсами, що забезпечують переведення природних умов територій у природні ресурси. Землі, що мають антропогенне походження, є наступними: культурно-історичного призначення, житлової та міської забудови, землі промисловості, транспорту. Специфікою туристичної галузі є те, що більшість туристичних послуг отримують потенційні споживачі не в місцях постійного проживання, а на територіях, що територіально віддалені. Постає питання про розвиток транспортної інфраструктури.

Д. М. Стеченко, І. В. Безуглий згодні з твердженням про комплексний підхід дослідження і функціонування територій для розвитку туризму. Для цього вводять поняття профілювання територій в залежності від наявних природно-рекреаційних та культурно-історичних ресурсів. «Національна система екскурсійних маршрутів «Намисто Славутича»» закладає основи спеціалізації територій, опираючись на потенціал різних регіонів України [8]. П. В. Гудзь вказує на необхідність розвитку сфери послуг, що за 20 років незалежності України знаходить у фазі глибокої кризи. Особливо ця проблема стосується сільських територій як перспективних для розвитку багатьох видів туризму. Це можливо за рахунок: а) збереження і розширення виробничих та інформаційних зв'язків; б) дотримання циклічності в організації господарської діяльності; в) скороченні часових і транспортних витрат при пересуванні відпочиваючих; г) раціоналізації використання місцевих ресурсів; д) поєднання галузевого (міжгалузевого) і територіального планування та управління [8].

Питанню необхідності розробки нового інструментарію в управлінні присвячена значна увага як з боку науковців в галузі регіонального управління, так і економістів, географів. Більшість дослідників сходиться на думці, що одним з ефективних інструментаріїв розвитку сільських територій є туризм – сільський зелений, екотуризм, агротуризм. Питання доцільності підтримки такого виду туризму актуальне з огляду на те, що, за даними дослідження М. О. Барановського 75 % території України знаходяться в депресивному стані, і лише 11 % є розвиненими. Показник депресивності враховує економічні, природно-рекреаційні, соціально-демографічні, екологічні, інфраструктурні чинники [2].

Екологічний чинник та чинник збереження і охорони довкілля також опирається на комплексний підхід, має на меті охорону екологічної мережі територій, їх сталий розвиток та використання для туристичної діяльності.

Методологія охорони природи і підтримання екологічної безпеки в Україні в останні роки істотно змінюється. Ще в 1970-х роках головними орієнтирами екологічної безпеки території були гранично допустимі концентрації (ГДК) забруднюючих речовин у навколишньому середовищі. Екологи здійснювали моніторинг «гарячих точок» - місць викидів та скидів забруднень, нормували і регламентували їх. Пізніше законодавчо був встановлений норматив природно-заповідного фонду (ПЗФ): в кожному регіоні і в країні в цілому ПЗФ повинен становити не менше 5% загальної площі. Цей норматив з усією очевидністю малий і до того ж не диференційований для різних зон. У 1990-х роках українські географи взяли до уваги концепцію екологічних мереж, розроблену Європейським Союзом. Згідно Севільської стратегії (1995 р.) в Європі почалося формування Всеєвропейської екологічної мережі, яка в подальшому була розширена на країни Східної Європи у формі так званої Смарагдової екологічної мережі. У перебігу 2000-2004 р.р. в Україні прийнято закони про формування національної екологічної мережі України і розпочато розробку програми створення екомережі на період 2000-2015г.г. З 2000-го року ведеться розробка концепцій і програм формування регіональних екологічних мереж (по обласним регіонах та Автономній Республіці Крим (АРК)). В окремих областях [6; 7] та АРК ця робота вже завершена.

Таким чином, екологічну безпеку регіонів в Україні в даний час регламентують три критерії: 1) неперевищення ГДК основних забруднень у викидах та скидах екологічно небезпечних об'єктів; 2) наявність ПЗФ на рівні нормативу (не менше 5% території); 3) сформована екологічна мережа, яка утворює природний каркас екологічної безпеки регіону. Формування регіональних екологічних мереж в Україні відбувається в умовах дуже високої сільськогосподарської і промислової освоєності території.

Перші розробки концепцій і програм створення регіональних екомереж свідчать про те, що екологічні мережі можуть займати 15-25% території регіону [6; 10]. Які критерії земель можуть включатися до складу екологічної мережі в даних умовах? В першу чергу, це об'єкти і території ПЗФ, на основі яких створюються природні ядра (регіони) регіональних екологічних мереж. Сюди ж потрапляють лісові і курортно-

рекреаційні землі, ареали водно-болотних угідь (ВБУ). Головним резервом формування екомереж в умовах України залишаються землі водного фонду. Ця категорія земель чітко виділена в Земельному і Водному кодексах України. Для всіх різновидів земель встановлені нормативи їх виділення на місцевості і регламенти їх господарського використання.

Значний резерв для формування екологічних мереж являють малопродуктивні і деградовані сільськогосподарські землі. Україна виділяється невиправдано високим рівнем сільськогосподарського освоєння території, який може досягати 90%, і розораності земель (до 70%). В результаті масового розорювання схилівих земель, необґрунтованих меліорацій (осушення, зрошення) частка малопродуктивних і деградовано-еродованих, засолених підтоплених, забруднених земель у багатьох регіонах досягла 20-30% і більше. Більшу частину таких земель необхідно виводити з сільськогосподарської обробки, консервувати і переводити в статус природних угідь. Саме ці землі разом із землями водного фонду повинні стати основою для створення екологічних мереж.

В українській географії популярна теоретична модель раціональної територіальної організації господарства у формі «поляризованого ландшафту» (Б.Б. Родоман, 1974). Ідея полярної (полносної) концентрації і розмежування біосфери і техносфери стає все більш очевидною: неможливо зупинити соціально-економічний розвиток і повернути «назад до природи»; разом з тим смертельно небезпечно нарощувати сучасними темпами техногенний тиск на природу; залишається один шлях - максимальне полюсное розмежування території з інтенсивною господарською діяльністю та заповідної малонарушеною біосферою. При цьому переходи від одних полюсів до інших повинні бути ешелонованими і поступовими [11].

Джерела та література:

1. Закон України «Про екологічну мережу України» // Відомості ВРУ. – 2004. – № 45. – Ст. 502.
2. Багров М. В. Нова парадигма географії у інформаційному світі (соціально-економічний аспект) / М. В. Багров // Географія в інформаційному суспільстві : т. I. – К. : Обрії, 2008. – С. 3-9.
3. Барановський М. Депресивні аграрні території України: методичні підходи до ідентифікації, практичні результати / М. Барановський // Економіка України. – 2006. – № 11. – С. 70-76.
4. Генеральна схема планування території України. – К. : Держ. наук.-дослід. ін-т проектування міст «Діпромісто», 2000.
5. Маленков Р. О. Турисько-рекреаційна складова кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду / Р. О. Маленков // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 176. – С. 138-141.
6. Про затвердження програми формування національної екологічної мережі в Одеській області на 2005-2015 роки. Рішення Одеської обласної ради №705-IV від 18 листопада 2005 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ecology.odessa.gov.ua/web_ecology/arhiv/eko.doc
7. Регіональна програма охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Одеська область / наук. керівник проф. О. Г. Топчієв. – Одеса, 2000. – 109 с.
8. Теоретичні основи державного земельного кадастру : навч. посіб. / М. Г. Ступень, Р. Й. Гулько, О. Я. Микула та ін.; за заг. ред. М. Г. Ступеня. – 2-ге вид., стереотип. – Львів : «Новий Світ-2000», 2006. – 336 с.
9. Топчієв О. Г. Методологічні трансформації географії в інформаційному суспільстві / О. Г. Топчієв // Географія в інформаційному суспільстві : т. I. – К. : Обрії, 2003. – С. 284-294.
10. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2005. – 632 с.
11. The concept of territory geoplanning in Ukraine geographi // Selected Aspects of Transformation in Countries of Central and Central-Eastern Europe A Book Dedicated to To Professor Oleh Shablii upon the 50th Anniversary of Scientific Work / edited by T. Michalski, A. Kuczabski. – Pelplin 2010. – P. 52-63.